

POLNER ZOLTÁN

Bartuk Ágnes sámánlány testamentuma

„Ilyen táltoszerű paraszti személyiségről nincs jel a magyar néprajzi szakirodalomban”, állapította meg Bálint Sándor professzorom, lektorom, miután elolvasta a *Teknyőkaparó* kéziratát 1979 áprilisában. A kis könyv a Somogyi-könyvtár kiadásában 1980-ban jelent meg, és el is fogyott néhány hét alatt. A neves jósról a televízióban, a rádióban is beszéltek az öregek, akik azóta zömében már a temetőben nyugszanak. Gyakran kérdezik még most is tőlem, miképpen jutottam a *Teknyőkaparó* – a magyar Nostradamus – nyomára. A hatvanas évektől szenvedélyesen kutattam a táltosok után a Tisza és a Maros környéki községekben. Most mégsem a *Teknyőkaparó*ról kívánok szólni, hanem arról az algói „szellemes” lányról, akit az ő révén fedeztem föl.

1974 nyarán az algói születésű *Kovács Márton*t faggattam Klárafalván, aki egy révülő/rejtőző lányról beszélt nekem a táltosok kapcsán. *Bartuk Ágnes* azon kevesek közül való volt, akit a látó és a táltos megjelöléssel egyaránt illettek a község lakói. Erejét tekintve táltos lehetett, ugyanis azok rendelkeznek iszonyú erővel. Női táltosról azonban sohasem hallottam sok évtizedes gyűjtőmunkám során. A róla kialakult legendákat viszont annak is köszönhettem, hogy halottlátó volt, hogy „beszélgetett a holtakkal is”. Örültem, hogy ráakadtam Bartuk Ágnesre. Az összegyűjtött anyagot közreadtam az *Ördögösök* című kötetemben (1984). Örültem, boldog voltam, mert a rejtőzésben, a révülésben a sámán sajátos tevékenységét véltem fölfedezni.

Diószegi Vilmos kutatásaiban is elmélyedtem, hogy megértsem az elmondottakat: „A magyar néphit szerint a táltos, amikor valaki számára, közönséges halandók által meg nem ismerhető dolgokat akar megtudni, tetszése szerinti időpontban elrévülhet, elrejtőzhet, vagyis más egyén közbeiktatása nélkül érintkezésbe léphet a szellemekkel. A révülés, a rejtőzés, vagyis a természetfeletti lényekkel való tetszésszerinti és közvetlen érintkezés képzelet általános elterjedtségű a magyar népek körében. Mindez tudományosan megalapozott kiindulást nyújt ahhoz, hogy népi kultúránk révülés-hitében a honfoglaló magyarság hitvilágának egyik emlékét keressük. A magyar emberfeletti erővel rendelkező személyek: táltosok, tudósok, halottlátók rejtőzése, révülése, elragadtatása bizonyos ideig tartó *eszmeletlenség*ből áll. Ezt tapasztaljuk a sámánokkal kapcsolatban is.”¹

Mielőtt belebonyolódnánk Bartuk Ágnes családtörténetébe, nézzük, mit mesélt róla Kovács Márton Klárafalván:

¹ *Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. Bp., 1978. 103.*

„Az az embör olyan vót, hogyhát olyan rëndös parasztembör. Velem aratott egy gazdaságba az uraságná valamikó. Aztán mikó mögtörtént ez a bírkózás, hogy bírkózott ez a Bartuk Ágnes... (P. Z.: Hogy történt?) Sēhogy sē, csak azt kérdözte, mik az a le-gény, aki el mer velem gyünni bírkózni? Na, oszt egy vót. Olyan nyolcvanöt-kilencven ki-lős körü fiatalembör. Olyan idősebb löhetött, olyan huszonnyóc-huszonkilenc éves.

– Hallod-e, Ágnes, aszongya, elmögyök én veled bírkózni.

– Pali, aszongya, vigyázz, vigyázz!

– Amikor Bartuk Ágnes vött ilyen forma nadrágot, de kikbe vót. Ahogyan mostan vannak a munkásruhák. De szük vót néki, de aztán úgy mögbövítt rajta, mikó hozzáfo-gott bírkózni, hogy nem látszott ki rajta sēmmi sē. No, oszt akkó hajra möntek, bírkóztak. De a tallóba történt ám ez, kint a részösök közt. Na aztán az a másisk embör, mikó má javába bírkóztak, akkó mit csinát Ágnis? Ahogy bírkóztak, hun Ágnis vót föllürü, hun pe-dig a fiatalembör vót föllürü. Eccő csak hopp, Bartuk Ágnes kivágta a két karját annak a fiatalembörnek és lēnyomta. Rajta feküdt a hasán.

– No, most Pali, mit csinájjak veled?!

Nem tudott Pali sēmmi sē csinálni. Csak még mozogni sē tudott alatta. Mikó ez mögtörtént, akkor az az idős embör, nálam idősebb vót jóval, addig csak nézte ezet. Majd osztán ű fővött egy búzagalászt úgy a tallóbú, osztán akkó ēkezett hátú motozgat-ni avvā a búzagalásszā. Mikó fővötte, akkó osztán egyszercsak hopp, hopp, Bartuk Ágnes mögadta magát. Úgy mögadta magát, hogy osztán a fiatalembör lött föllü, nem Bartuk Ágnes. Sōmmi hatalma nem vót a szelleme átal ennek a Bartuk Ágnesnek. Akkor osztán mikó már följözanodott mind a kettő, akkor Ágnes eleresztötte a két karját annak a fiatalembörnek. Akkor ránézöött arra az embörre:

– Hallja-e, aszongya, maga vót ennek az oka, hogy elvötte az erejimet. De én tudom, hogy maga vót.

Pedig nem látta sēnki sē, hogy ki vötte fő a búzagalászt, csak én láttam, hogy ű fővötte. Aszongya neki Ágnes:

– Mög fognám mutatni magának azt, hogyhát az életivel játszott, de nem vagyok az az embör, mert maga családos apa! Hát ezt nem töszöm mög magával sēmennyiért sē. De, aszongya, maga vót az, aki ēvötte az erőmet!

No, osztán nem is haragudtak egymásra a fiatalembörre. Tovább verte azután a markot, mert neköm vót marokveröm Bartuk Ágnes.

Az én anyám mög eljárt hozzá. De muszáj vót, mert mög vót hipmonizálva mán akkó anyám is.

Belevötte a súlyba, és azt akarta Ágnis, hogy hát anyám lögyön ünēki majd a helytar-tója, ha ű majd tudom is én, hogy hova kerül?! Osztán úgy mög hipmonizálta anyámat, hogy teljesen elvötte úgy az eszit, ez az Ágnis.

Anyám mög olyan vót, hogy hát annak mönni köllött űhözszā, Ágnishon, ha akarta, ha nem. Öreganyám, anyámnak az anyja, az mindég tiltotta anyámat.

– Lányom, aszongya, miért mégy te? Nem látod, itt vannak a családok körülötted?!

Így féközte öreganyám az én anyámat. De anyám nem vót szabad, úgy ē vót már akkó rontva, hogy hát ünēki mönni köllött. Naponta elmönt kétször is Ágnishon. Ágnis

mög olyan vót, hogy mikó elrejtözött, lőkötözték kötéllel az ágyba. Majd egyszer csak hopp, elkezdött úgy szélhámoskodni, hogy a kötél szétszakadt rajta. Ezt úgy higgye el, mint ahogy én mondom, mert ott vótunk. Sok néző. Fél Algyő! Mindönki nézte, hogy hát mit rejtőzik ottan Bartuk Ágnes. Hogy mi történt ezzel aztán, hogy ez mi vót, nem tudom. De ű állítólag anyámnak azt mondta, hogy ű úgy tanúta ezt a hipmonizálást még mikó olyan kislány vót, olyan szolgáló kislány. Egy öreg családnál vót szolgáló Szögedébe, és akkó annak vót egy olyan könyve, akit ű életibe mindég olvasott. Abbu vötte ezt a hipmonizálást ez az Ágnes.”

Algyőn is kutattam Bartuk Ágnes után. Az egyik adatközlőm a következőket mondta:

„Vót itt ebbe az utcába egy szellemes lány. Már nyóc-kilenc óra tájon elkezdött éneköltni és énekölt. Kérom szépen, úgy hajigálta magát az ágyba lē meg fő. Odamöntenk erőteljes fiatal legényök, hogy űk mögfogják, és kiugrott a kezükből akármit csináltak. Csak a lábfejít bírták mögfogni.”

De mást is tudott még Török György Bartuk Ágnesről:

„Vót egy öreg halásztársam, az beszélte, hogy mikor nagy hullám vót, nekivágott a Tiszának csónakkal, és lémerült a Tisza fenekire. És aszongya neköm a Pista bácsi, egy nagy csomó virágot hozott föl Ágnis. Aszonta, ű mentötte ki a vízbül. De haragudott rá a pap is, a szellemös lányra. Elmönt a templomba, a délelőtti misére. A pap mög kivitötte a templombul. A szellemös lány a templomba nem való. Ki is vitték, oszt ott léfektették. Osztán ott énekölt. Nem bántott az sönkit. Sönkit nem bántott. Olyan ereje vót neki, hogy avval nem bírt sönki!”

Török Mihályné pedig arról is tudott, hogy Ágnes „a hótakkal is beszélgetött”.

„Úgy higgye mög, hogy igaz. A Bartuk Ágnis hótakkal beszélgetött. Csak arra emlékszők, hogy az én anyám is elmönt mögérdözni, hogy élnek-ē a kis családjai, hogy vannak a mennyországba? Hát osztán mondta, hogy nincs nekik semmi bajuk. Fölfogott értük édösanyám imát, oszt nem végözte el.”

Sokat kutattam Bartuk Ágnes után Algyőn, de keveset tudtam meg viselt dolgairól. Még az így összegyűlt töredékeket is kegyes ajándéknak tekintem. Aztán elfeledkeztem az egyetlen női táltosról. Folytattam a népi imádságok gyűjtését-mentését.

Több mint másfél évtizeddel később, 1992. október 26-ánegy férfi keresett telefonon, név szerint Szélpál János szegedi lakos. Megkérdezte, hogy nem lenne-e kedvem még többet megtudni az algyői táltosról, akiről nevem alatt olvasott. Nemigen akartam kötélnek állni, de mikor meghallottam, hogy az édesanyja Ágnes húga, és kiváló egészségnek örvend, megfordult velem a világ. Néhány nappal később Tarjánban, egy tízemeletes ház legfelső szintjén ajtót nyitott a 90 éves Szélpál Jánosné Bartók Pirooska! Csak néztem a kis hajlott hátú asszonyt, és azon töprengtem, vajon megtudok-e valami bizonyosat a sámánokról, vajon elutazhatok-e az ősházába?

Először is a legfontosabb életrajzi adatokat tisztáztuk. Bartók Pirooska negyedik gyermekként született 1903-ban Algyőn. Édesapja Bartók Mátyás (1864–1934), édesanyja Patoki Ágnes (1871–1945). Gyermekük: Ágnes (1892, Algyő – 1940, New York), Ilona (1894), István (1900), Pirooska (1903). Az édesapa molnár volt, az édesanya pedig a gye-

rekekkel vesződött otthon. Volt egy-két hold földjük is. Azt művelték. Nem voltak gazdagok. Az édesapa 1912-ben kiment Amerikába, de egy év múlva hazajött, és kivitte magával a feleségét és Ágnes, Ilonát. 1916-ban az édesanya hazajött. Piroska is útra kelhetett volna az édesapjával, csakhogy ebben a háború megakadályozta. Ágnes a harmincas évek közepén még egyszer hazatért Algyőre, 1940-ben azonban New Yorkban meghalt.

– Piroska néni! Vajon honnan szerezte tudományát Ágnes? Bár Ágnes kilenc évvel volt idősebb magánál, „betegsége” azonban szóbeszéd volt a családban.

„Aszonta az én anyám, hogy mikor Ágnes gyerekek vót, olyan surbankó lány vót, úneki mögjelönt a Szűz Mária, és aszonta, hogy hirdesse a népek között, hogy térjenek mög!

Az én anyámtú hallottam azt is, hogy mikó iskolába járt, akkó mondták, szaladtak az én anyámé, hogy Ágnes néni, gyűjjön, mert Ágnis elszédült az iskolába. Mire az iskolába ért, Ágnis már játszott a szobába a gyerekekkel. Tudja, mikó én kislány vótam, én így ülttem az ágya véginél, és ű nagyon sokat szenvedött. Elaludt, szenvedött, dobálta magát. És akkó lőfógták. Tudja, mit csinált? Kirágtá az egész szája szélit. Folyt a két oldalán a vér. Anyám mög törűgette. Oszt ahogy küszködött, a falhoz verte a kezit. Ilyen dagadt vót neki a keze. Mire fölébredt, nem vót neki sémmit baja. A szája is tiszta vót. Úgy higgye el, hogy amikor 1978-ban kivizsgáláson vótam, ott vót az a Fekete István orvos. Aszongya, hogy hát élnek-é még a testvéreim. Mondom, nem él már sënki sē. Mindönki möghalt, ugyē. Aszongya, tudja, hogy nagyon sokat vótam kint maguknál, de ott vótak annyian...

Arra is emlékszöm, hogy az én apám bejött ide Szegedre, és fiákerrel hozatott ki egy főorvost. Akkor is már két napja sē nem övött, sē nem ivott sémmit sē. Csak fekiüdt és fekiüdt. Azt mondta neki az a főorvos, ha ezt egy dézsa vízbe beletögyük, és darabokra tördeljük, összevágjuk, akkó sē tudunk rajta segíteni sémmit sē. Az én apám vitte mindönfelé. A közkórházba is, de hányszor! Hogy végeredménybe mi vót a baja, nem tudom. Nem is tudták kitapasztalni. Vót mikó három napig fő sē kelt. Aludt. Sē nem ivott, sē nem övött. Csak aludt. Aludt és odamöntek az embörök, asszonyok. Gyütt be oda a nép, mind lētérgetelt az ágya elé. És akkó mind mondta: „Jaj, neköm, ez az én bűnöm.” Begyün az én anyám, mintha még most is úgy látnám, no aszongya, én nem fogok elszédülni! Mert tudja mit csináltak, amikó beszéltek, elszédült mind. Vót egy olyan hosszú folyósó, vótak ott fiatalembörök, oszt mögfogták így űket, és kihúzták onnat így sorba. Szent Mihály arkangyal az én védőszentem, mondta az én anyám. Mit ád Isten, ű is elszédült. Ágnis ekkor olyan tizenhét-tizennyóc éves vót. Gyönyörű szépen énekel. Szent éneket énekel.

Egyszer anyámnak a nénijéknél vótunk, és ott fekiüdt Ágnes. Három napig aludt. Sē nem ivott, sē nem övött, az csak aludt, és aludt, és aludt. Fölemelték a fejét, kinyitották a száját, és tötöttek bele valamit, akkó az is a két oldalán kifolyt.

Mondd már mög, mit csinálsz? – kérdeztem tőle később. Aszonta a sárkányokkal küszködök, a sárkányokkal viaskodok.

Kérdöztek tüle ilyen halottakat is. Kérdözte az egyik a testvérjirül. Aszonta: Az mög ül a szemétdomb tetejin. Elcsinálta a gyerekeit, és a koponyáját nem bírja elrágni. Hát hogy honnan látta ű ezt, nem tudom.”

1913-ban aztán eltűnt Bartuk Ágnes Algyőről. Ilka húgával, édesanyjával kiment New Yorkba. Ilka ott 1914-ben férjhez ment. Ágnes boszorkányos gyógyító tudományára azonban ott is szükség volt.

„Ennek az Ilkának a férje – hogy igaz-e, nem-e – anyámtól hallotta, hogy mög vót rontva. Hogy mi vót a rontás, nem tudom. Aszonta Ágnes neki: Ilka, nē mönjél ehhöz az embörhöz! Miért nē mönjenk hozzá? Luki Jánosnak hitták azt az embört. Hát, aszongya, nem tudott a férje csinálni sēmmít sē. Aszonta, jól van majd mögfordított. Aszonta az én anyámnak. Mikor hazamönt, asszonta, hogy három nő vót náluk. Aszonta nekik, ha mögrontottátok a húgomnak az urát, fordítsátok vissza! Hát hogyan? Ha majd egy szakajtó lisztöt kiválogatsz, visszafordítjuk. És ha tik válogattok ki annyit? Ágnes visszafordította. Hát azután születött Rozika, Ilka lánya.”

– Algyőn voltak-e boszorkányok? – kérdeztem Klárafalván Kovács Mártont annak idején.

– Boszorkányok? Vót! Bartuk Ágnes az biztos az vót! – hangzott a válasz.

Egyet biztosan tudok, rejtély fedi a jóstehetséggel megáldott táltosokat, és azokat is, akik halottakkal beszélgetnek, vagy természetfölötti erővel rendelkeznek, akik az ihletett pillanatok extázisában az emberiség őskoráról szólnak. Én úgy olvasom minden vallomásukat, mintha az őshaza üzenetét olvasnám.

Tündéri napsütés, bujkálós holdvilág van ma is a Tiszához simuló falu fölött, de sámanlánya a nagy vízen túl temetkezett a föld porába. Szelleme azonban itt virraszt a gyertyaként lobogó jegenyék között.

Csomós Zoltán grafikája

ILLÉS LÁSZLÓ

Versek

Áprily Lajos

(Molnár Edit fotóművészek)

Csendes zárt kis völgyben,
 akárcsak Erdélyben,
 akkor még néhány ház
 az Áprily-völgyben.¹
 Első ház, az első
 székelykapu, székely –
 egy régi villa volt.
 Kertkaput nyitottam –
 fiatalos léptek,
 mosoly, kezét fogtunk,
 s ott ültem az őszi
 napsütésben, kicsi
 völgyben, unokával,
 Zsófiával. Tanár úr,
 nagyenyedi tanár,
 jól beszélt madarak,
 fák nyelvén, s éneke
 lett a dallamvilág.
 Jevtusenkót fordít
 és olvasni kezdte,
 most készült: AZ ANYÁK
 SORBAN ELMENNEK. Cseng-
 bong már minden harang.
 Jött egy fehér galamb,
 asztalra szállt, ivott,
 vizet ivott, jobbra-
 balra nézelődött,
 elrepült, s visszajött,
 újra ivott vizet,
 a pohárból ivott,
 s elkészült a fotó –
 ötven éve lassan,
 ebben a mély csöndben.

Fehér galamb, fehér,
 a párja is fehér.
 Idillikus kis völgy.
 Meghívással mondtunk
 búcsút. Már tavasz volt...
 és tél, harmadiknak,
 út, a legutolsó.
 Visegrád, Visegrád,
 temetődben szállt az
 ének. Galamboknak
 síró repté: vizet
 kértek, vizet kértek...
 Kicsordult könny medre
 lett a tó – itató.

Bonheur

Boglárkának

Mikor tündöklük a mezőn
 a szaladgáló távolban –
 hipp-hopp, hipp-hopp, szívébe lát,
 fűszálat elsodró pici
 rohanás – ölembe ejti
 mosolyát – hipp-hopp, hipp-hopp – kopp.
 Kipp-kopp, és kacag a világ,
 a zsembék, a fűszál s a nád.

Világosodik

A reggelre könyökölt a hajnal,
 világosodik.
 Hova tettük a telet – elindult –
 nem is itt van, hogy lehet, hogy lehet?
 Földre vissza, dologra – mint a szél.
 Szöknek a felhők, ring a légörvény,
 világosodik.
 Antifóna, kétszólamú ének
 a délnek, valamiről az éjnek.
 A múltamat tudom csak reménynek,
 be nem telt idő, dal valamiről.
 Ha még látnál így lángolva égni,
 és hullámok hátán félni, élni.
 Vissza a földre térti és nézni
 imádság fonálát. Gyönyörűség.
 A reggelre könyökölt a hajnal,
 világosodik. Még dolgom van itt.

¹ Dunabogdány